

ÜSTÜN YETENEKLİ ÇOCUKLARIN EĞİTİMİNDE ÖĞRETMEN YETERLİKLERİ VE ÖZELLİKLERİ

H. Elif DAĞLIOĞLU*

Özet

Öğretmenler, bir yandan bilgi, beceri ve tutumları ile eğitim sürecine kalite kazandırırken diğer yandan uyguladığı yöntem, teknik ve stratejilerle eğitim programında yer alan davranışları öğrencilere kazandırmakla yükümlüdür. Bu yükümlülük öğrencilerin niteliklerinin artmasını sağlamaktadır. Öğretmenliğin bu zor mesleki gerekliliklerinin yanı sıra hitap ettikleri kitlenin bir takım farklı özelliklere sahip olması da durumu güçleştiren özelliklerdendir. Üstün yetenekli çocuklar, potansiyel açıdan diğer sınıf arkadaşlarından öğrenme hızı, derinliği ve sahip oldukları ilgiler bakımından farklıdırlar. Bu durum, öğretmenlerin bir takım farklı özelliklere ve yeterliklere sahip olmalarını gerektirir. Ülkemizde 2006 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nun Temel Eğitime Destek Projesinin bileşenlerden biri olan "Öğretmen Eğitimi" başlığı altında öğretmenlik mesleğinin genel yeterlikleri "*Kişisel ve Mesleki Değerler, Öğrenciyi Tanıma, Öğretme ve Öğrenme Süreci, İzleme ve Değerlendirme, Okul, Aile ve Toplum İlişkileri, Program ve İçerik Bilgisi*" olarak belirlenmiştir. Bu noktadan hareketle üstün yetenekli çocuklara eğitim verecek öğretmenlerin sahip olması gereken yeterlikler ve özellikler bu esaslar dikkate alınarak oluşturulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Üstün yeteneklilik, öğretmenlik, öğretmen nitelikleri, öğretmen yeterlikleri

Giriş

Tüm dünya ülkelerindeki eğitim sistemleri incelendiğinde öğrencilerin, öğretmenlerin, eğitim programının, yöneticilerin, eğitim uzmanlarının, eğitim teknolojisinin, fiziki ve finans kaynaklarının sistemin başlıca öğeleri olduğu görülür. Ancak bunlar içerisinde öğrenci, öğretmen ve eğitim programı en vazgeçilmez özellikte unsurlardır. Eğitimin niteliği ve kalitesi açısından bakıldığında da büyük ölçüde öğretmenin niteliği ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle eğitim sistemi içerisinde görev alacak öğretmenlerin, hizmet içinde iyi bir biçimde yetiştirilmesi hizmetlerin kalitesi yönünden önem taşır.

Öğretmen, bir yandan bilgi, beceri ve tutumları ile eğitim sürecine kalite kazandırırken diğer yandan uyguladığı yöntem, teknik ve stratejilerle eğitim programında yer alan davranışların öğrenciler tarafından kazanılmasında kritik rol oynayarak öğrenci niteliklerinin artmasına neden olmaktadır.

Öğretmenin üstlendiği bu rolü gereğince yerine getirebilmesi için bu konuda en büyük sorumluluğa sahip kurum olan Milli Eğitim Bakanlığı, 2002 yılında Temel Eğitime Destek Projesinin beş bileşeninden birini öğretmen eğitimine ayırmıştır.

* Yrd. Doç. Dr.; Gazi Üniversitesi, Gazi Eğt. Fak., İlköğ. Böl. Okulöncesi Eğt. ABD.

Not: Bu makale, 16-17 Mayıs 2008 tarihlerinde "Üstün Zekâli ve Yetenekli Çocuklar Derneği" tarafından düzenlenen Üstün Zekâli ve Yetenekli Çocuklar Kongresinde sunulmuştur.

◆ H. Elif Dağlıoğlu

“Öğretmen Eğitimi” bileşenini Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü üstlenmiş ve “öğretmenlik mesleği ve genel yeterlikleri”ne ilişkin geniş kapsamlı bir çalışma başlatmıştır. Bu çalışma sonucunda öğretmenlerin temel görevi; “Ulusal ve evrensel değerleri benimseyen ve sorunlara çözüm üreten, millî eğitimin ve alanı ile ilgili ders programlarının amaçlarını davranışa dönüştüren, öğrenmeyi öğrenen bireyleri, her bireyin gereksinimlerini de dikkate alarak yetiştirmektir” şeklinde tanımlanmıştır (MEB, 2006:8).

Öğretmenlik mesleği, eğitim sektörü ile ilgili olan sosyal, kültürel, ekonomik, bilimsel ve teknolojik boyutlara sahip, alanda özel uzmanlık bilgi ve becerisini temel alan, akademik çalışma ve mesleki formasyonu gerektiren profesyonel statüde bir uğraştır. Öğretmenler bu görevlerini Milli Eğitimin genel amaç ve ilkelerine uygun olarak yerine getirmek durumundadır. Ayrıca öğretmenlik, toplumda başarılması güç olan işlerden biri olduğundan ve diğer işlere göre soyut içerikte hizmet sunmak gerektirdiğinden verilen hizmet bir kat daha güçleşmektedir.

Öğretmenliğin bu zor mesleki gerekliliklerinin yanı sıra hitap ettikleri kitlenin bir takım farklı özelliklere sahip olması da durumu güçleştiren özelliklerdendir. Üstün yetenekli çocuklar, potansiyel açıdan diğer sınıf arkadaşlarından öğrenme hızı, öğrenme derinliği ve sahip oldukları ilgiler bakımından farklıdır. Dolayısıyla üstün yetenekli çocuklara tam bir eğitim hizmeti verebilmek için hangi kademede olursa olsun öğretmenlerin öncelikle bu çocuklara ilişkin olarak temel bir takım bilgiye sahip olmaları gerekir.

Bu noktada “üstün yetenekli çocuklara hizmet verecek öğretmenlerin sahip olması gereken farklı yeterlik ve özellikler neler olabilir?” Sorusu akla gelir. Bu soruya cevap vermek için Milli Eğitim Bakanlığı’nın yukarıda da belirtildiği gibi 2002 yılında başlayıp 2006’da sonuçlanan Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü’nün üstlendiği, öğretmenlik mesleğinin genel yeterlikleri ve özel alan yeterliklerinin belirlenmesi ile öğretmen yeterliklerinin iyileştirilmesine yönelik okul temelli mesleki gelişim kılavuzunu incelemek gerekmektedir.

Yapılan çalışmalar sonucunda öğretmen yeterlikleri;

A. Kişisel ve Mesleki Değerler – Mesleki Gelişim

B. Öğrenciyi Tanıma

C. Öğretme ve Öğrenme Süreci

D. Öğrenme ve Gelişimi İzleme ve Değerlendirme

E. Okul, Aile ve Toplum İlişkileri

F. Program ve İçerik Bilgisi olarak sıralanmıştır (MEB, 2006:8).

Bu çalışmada, üstün yetenekli çocuklara eğitim verecek öğretmenlerin yeterlikleri ve özellikleri de bu kriterler dikkate alınarak açıklanacaktır.

A. Kişisel ve Mesleki Değerler–Mesleki Gelişim: Özellikle öğretmenin kişisel nitelikleri ile ilgili yapılan pek çok çalışma, öğretmenin kişiliğinin sınıfta önemli bir değişken olduğunu ortaya koymuştur. Gerçekte, bir öğretmeni eğitsel yönü, onun ne yaptığı ile değil, kendisinin gerçekte ne olduğu ile ölçülür. Kişilik bakımından yeterli bir öğretmen, çocukları olumlu etkiler; kişilik bakımından zayıf bir öğretmen ise, çocukları okuldan, öğretmenden ve öğrenme işinden soğutabilir.

Öğretmenin kişisel nitelikleri genellikle doğuştan getirdiği özellikler olup onun sanatçı kişiliğini ortaya koyar. Öğretmenin coşkulu, içten, esprili ve güvenilir

olması onun güdüleyici bir kişiliğe sahip olduğunu işaret eder ve bu durum öğrenciler üzerinde olumlu etkiler bırakır. Coşkulu, içten öğretmenler yaratıcıdır, kendilerine güvendikleri için bu durum öğrencilerine de yansır ve esprili oldukları için çocukların ilgilerini canlı tutma konusunda da başarılıdırlar (Demirel, 2007:195).

Öğretmenler, öğrencilerinin yaşantıları ve düzeyleri ne olursa olsun, onların kazanımlarını sürekli arttırmayı amaç edinerek ulaşabilecekleri en üst noktaya çıkmalarına öğrenme ve başarıma konusunda özgüven kazanmalarına yardımcı olmalıdır (MEB, 2006:9-12).

Öğrenme-öğretme sürecinin etkili olabilmesi için öğretmenin, akademik eğitim sürecinde edindiği teknik bilgilerini kendi kişilik özellikleri ile bütünleştirip kullanması gerekir. Bu iş, gerçek anlamda insan üzerinde çalışmayı gerektirdiğinden dolayı, eğitim ortamında değer, beklenti, tutum, direnç gibi insana özgü, kolaylıkla kontrol edilemeyen pek çok değişkenden etkilenir. Bu durumda öğretmenin, teknik bilgi ve becerileri yanında kendi iç kaynaklarına başvurması, duygularından, öngörülerinden, geçmiş deneyimlerinden, kendi yaşam felsefesinden destek alması, çocukların ailelerine başvurarak bilgi alması, bunları okul içinde de meslek arkadaşları ile paylaşması gerekmektedir (Şahin, 2005).

Mesleki değerler açısından bakıldığında, temel görevi öğrenciyi sosyalleştirmek ve toplum kültürünü öğrenciyeye aktarmak olan öğretmenin, bu görevini başarıyla yerine getirebilmesi için içinde yaşadığı toplumu, kültürel özellikleri ile birlikte tanıması gerekir. Öğretmen ülkesinin ve görev yaptığı yerleşim biriminin özelliklerini, ailelerin yaşam tarzını, değerlerini, normlarını bilmelidir. Öğretmenler ulusal normların yanı sıra evrensel değerleri de bilmeli, evrensel boyutta işbirliğini, dostluğu, barışı destekleyerek, öğrencilerinin de bu değerlerin anlamı ve önemini öğrenmeleri için çaba harcamalıdır (Erden, 2005:43-45).

Öğretmen niteliklerinin nasıl olması gerektiği konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında araştırmaların daha çok "etkili öğretmenin nitelikleri" üzerinde odaklandığı görülmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda etkili öğretmenin temel özelliklerinin sekiz başlık altında toplandığı görülmüştür. Bunlar; *coşku, içtenlik, güvenilirlik, yüksek başarı beklentisi içinde olma, destekleme, işbirliği, esneklik ve bilgililiktir* (Demirel, 2007:194-195).

Demirel (1999:196), kişisel ve mesleki nitelikleri biraz daha kategorize ederek şu başlıklarla ele almıştır.

ÖĞRETMEN NİTELİKLERİ	
Kişisel özellikler	Mesleki özellikler
<ul style="list-style-type: none">• Güdüleyicilik• Başarıya Odaklanmışlık• Profesyonellik	<ul style="list-style-type: none">• Öğretim etkinliklerini planlama• Öğretim yöntem ve tekniklerinden yararlanma• Etkili iletişim kurma• Sınıf yönetimi• Zamanı etkili kullanma• Öğrenmeleri değerlendirme• Rehberlik yapma

Günümüzde, yapılan araştırmalar sonrasında öğretmenin, yukarıda belirtilen niteliklerinin yanı sıra çocukları gerçekten seven, onları ayrı bir “birey” olarak gören, beden ve ruh sağlığı yerinde olan, iyimser, mutlu sabırlı, canlı ve becerikli, yaratıcı, gerçekçi, sezgileri güçlü ve duyarlı yapıya sahip bir kişi olması gerektiğinin de önemle altı çizilmektedir.

Öğretmen, sınıf içi ve dışı çalışmalarına eleştirel bir yaklaşımla analiz edebilmeli, kendini değerlendirebilmeli, kendi verdiği dersin veya eğitimin konularını iyi bilmeli, konu alanındaki gelişmeleri takip ederek kendini geliştirebilmelidir. Ayrıca öğrencilerinden gelebilecek sorulara cevap verebilmek için sürekli araştırma yaparak bilgisini geliştirmelidir. Öğretmen, alanındaki gelişmelerden ve bilimsel araştırmalardan yararlanarak farklı bakış açıları da geliştirmelidir. Özellikle müzik, dans, resim, oyunlaştırma gibi konularda değişik yaklaşımlar öğrenmeli, etkinlikleri farklılaştırmalı ve zevkli hale getirmelidir (Oktay, 2000; Şişman, 2006).

Kişisel ve mesleki nitelikler açısından üstün yetenekli çocuklara eğitim veren öğretmenlere bakıldığında onlarla çalışmak ilgi çekici, heyecanlı ve zevkli bir uğraş olmakla birlikte, bu çocuklarla çalışacak öğretmenlerin mesleki formasyonları yönünden güçlü donanıma sahip olmaları ve belli kişilik özelliklerini taşımalarının gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Bir yandan öğretmenlerin öncelikle bu çocukların gelişim, karakteristik davranış ve öğrenme özelliklerini, dünyada bu çocuklara yönelik hazırlanan eğitim programlarını ve sağlanan eğitim fırsatlarını, ailelerin sorunlarını ve bir öğretmen olarak ailelere nasıl katkıda bulunabileceklerini bilmeleri, diğer yandan da üstün yetenekli çocukların da çocuk olduklarını unutmamaları ancak; yetenek, ilgi ve kapasitelerinin de optimal düzeyde geliştirmeleri gerektiğini özümsemiş olmaları gerekir (Parke, 1992).

Üstün yetenekli çocuklara eğitim veren öğretmenlerin kişisel ve mesleki özelliklerine ilişkin pek çok araştırma yapılmıştır. Bunlar içerisinde Lindsay(1980), üstün yetenekli çocuklarla çalışmada başarılı olan öğretmenlerin kişisel özelliklerini incelemiş ve sonuçta çocukları anlayan, kabul eden, güçlü bir egoya sahip, başkalarına karşı duyarlı olan, ortalamanın üzerinde entelektüel ilgilere sahip, kendi davranışlarından ve bunların sonuçlarından sorumlu olan öğretmenlerin başarılı olduğunu gözlemlemiştir. Kathnelson ve Colleney (1982), 6-16 yaş arası üstün yetenekli öğrencilere ideal bir öğretmenin özelliklerinin neler olması gerektiğini sormuştur. Sonuçta çocukların onları anlayan, esprili, neşeli, destekleyici ve saygılı, sabırlı ve esnek öğretmenleri tercih ettikleri bulunmuştur. Ayrıca üstün yeteneklilere öğretmenlik yapacak kişinin öğrenme konusunda şevkli, eğitimsel yöntemlerde gerçek anlamda yeterli, kıskançlık ve bencillikten arınmış olması gerekir. Aynı zamanda benlik duyguları güçlü, onurlu, gururlu ve yüksek iradeli olmalıdır. Kendilerine değer verdikleri kadar başkalarına da değer ve önem veren, onlara saygı duyan, destekleyen güvenilir nitelikte insanlar olmalıdırlar. Normalin üstünde zekâya sahip, esnek, yeni fikirlerle açık, entelektüel, edebî ve kültürel konularla ilgili, bilgilerini arttırmak ve yenilenmek için sürekli uğraşan özelliklere sahip olmalıdırlar (Akt: Sisk, 1987).

Bishop (1968), Drews (1972), Gallager, Aschner ve Jenne (1967), Baldwin (1977) ve Lindsay(1980)'in yaptığı araştırmalar mesleki nitelikler açıdan incelendiğinde öğretmenlerin, baskıcı ve zorlayıcılıktan ziyade yol gösterici, otoriterlikten daha çok demokratik olmayı tercih eden, sonuçtan ziyade sürece önem veren, kuralcı ve gelenekçilikten daha ziyade yenilikçi ve deneyimciliğe değer veren özelliklere

sahip olmaları gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca belli sonuçlara ulaşmada hızlı davranıp problemleri çöze çöze ilerlemeyi, sorulara cevap vermek yerine, başkalarının cevap vermesini sağlayacak şekilde yöntem uygulamayı tercih etmeleri gerektiği belirtilmektedir (Akt: Sisk,1987).

Öğretmen yeterliklerine ilişkin şimdiye kadar belirtilen araştırmalar genel olarak değerlendirildiğinde öğretmenin teşvik edici ve hareket serbestliği tanıyan davranışlara sahip olmasının üstün yetenekli çocuklar tarafından önemsendiği ortaya çıkmaktadır. Bu durumda öğretmenin fazla şey bilmesi ve bilgilerinin alanlarının çok ötesine ulaşmış olması gerekmektedir. Kendisi coşkulu bir öğrenci olan öğretmen, bu duyguyu öğrencilerine de geçirebilir. Bununla birlikte başkalarıyla bağlantı kurmak için eşsiz yetenekleri olmalıdır. Yaratıcı öğretmen, üstün yetenekli çocuklar için olduğu kadar diğer öğrenciler için de genç insanlara inanan ve öğrencileri seven, işbirlikçi ve nazik, demokratik ve düşünceli bir kişidir. Bu tip öğretmenler, tüm insanların iyi olduğu ve üstün bir potansiyele sahip olduğu inancını benimsemiştir. Dolayısıyla böyle bir öğretmen, üstün yetenekli olsun olmasın bütün çocuklar için optimal düzeyde öğrenme ortamını hazırlamış olur.

B. Öğrenciyi Tanıma: Öğretmen, sınıfında bulunan öğrencilerinin fiziksel, sosyal, bilişsel, dil, duygusal, kültürel gelişimlerine ait seviyelerini, öğrenme biçimlerini, güçlü ve zayıf yönlerini, ilgi, ihtiyaçlarını bilmelidir (MEB, 2006:8-9).

Üstün yetenekli çocuklar, aşırı düzeyde zihinsel uyarılmaya, karmaşık bilgileri hızlı olarak öğrenme ve basamaklandırmaya, ele aldıkları konuları derinlemesine araştırmaya, sürekli sorgulamaya ve incelemeye ihtiyaç duyarlar. Bununla birlikte düşünme ve ifade etmede kesinlik arama, bir konu üzerinde uzun zaman çalışma isteği, bağımsız çalışma, ilgi ve merakları doğrultusunda hareket etme, daha büyük yaştakiler ile ilişki kurma ve bireyselleştirilmiş eğitim programlarına gereksinimleri vardır. Aynı zamanda özel yeteneklerinin onaylanması ve desteklenmesi, zihinsel olarak zorlanmaları, meraklarını gidermeleri, hayal güçlerini ve yaratıcılıklarını uygulamaya geçirmeleri de üstün yetenekli çocuklar için önemlidir. Üstün yetenekli çocukların bu ihtiyaçlarını karşılamak için ilgi ve yeteneklerini ortaya koyup geliştirecekleri, esnek ve yaratıcı organizasyonlar içinde çalışabilecekleri ve onları katılmaya davet eden bir sınıf ortamında çalışacakları fırsatlar sunulması gerekmektedir (Koshy, 2002).

Öğretmenin üstün yetenekli çocukların güçlü ve zayıf yönlerini görebilmesi üstün yetenekli çocukların eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi açısından oldukça önemlidir. Üstün yetenekli çocuklar bir veya birkaç alanda çok üst düzey yeteneklere sahip olabilirler ancak; diğer bazı alanlarda örneğin; sosyal ilişkiler, sanat veya motor beceriler konusunda yaşlıları hatta bazen yaşlılarının bile gerisinde gelişim gösterebilirler. Bu noktada öğretmenin, üstün yetenekli çocukların sadece başarılı oldukları alanları değil diğer zayıf oldukları alanları da görerek mümkün olduğunca bu alan/alanlardaki becerilerinin de geliştirmesini sağlayacak eğitimsel önlemler alması gerekmektedir.

Öğretmenler, üstün yetenekli öğrencilerin gelişimi ve öğrenmesi için amaç belirler, değerlerin oluşumuna yardım eder, öğretim yöntem ve stratejileri seçer ve belki de en önemlisi öğrencilere örnek teşkil eder. Yapılan araştırmalar üstün yeteneklilere bütün öğretmenlerin öğretmenlik yapmaması gerektiğini vurgulamaktadır.

Bunun nedeni olarak da öğretmenlerin kendilerini ezmeye çalıştığı durumlar karşısında bu çocukların öğretmenlerine karşı düşmanca tutumlar takınarak küsebilecekleri gösterilmektedir (Mandell ve Fiscus, 1981; Akt: Duneland Schools, 1986).

C. Öğretme ve Öğrenme Süreci: Eğitimin temel amacı, çocukların aklını sadece bilgilerle doldurmak olmayıp onların bilgi üreticileri durumuna gelmelerini sağlamaktır. Bu da ancak sistematik düşünebilmeleri, buluş, icat ve değerlendirme yapabilmeleri için onlara olanak sağlamakla gerçekleşebilir. Amaç, aktif araştırmacılar olmalarını sağlamaktır. Çocuklar öğrenirken aktif oldukları, seçim ve kararlarını bizzat kendileri yaptıkları oranda motivasyonları artar. Ayrıca, böyle etkin bir yaklaşım üstün yetenekli çocukların kendi ilgi ve öğrenme biçimlerini keşfetmelerine yol açar.

Eğitim ne kadar iyi planlanırsa öğrencilerde o denli kalıcı ve kolay öğrenirler. Yıllık ve günlük planlamanın yanı sıra araç-gereçleri seçme, hazırlama, etkinliklerin düzenli bir şekilde yapılmasını sağlama işlerinde etkili olabilmek için öğretmenin öğretim etkinliklerini iyi planlaması gerekir. Aynı zamanda planında olmadığı halde öğrencilerin o anda ihtiyaç duyduğu farklı etkinlikleri uygulama konusunda da esnek planlama yapabilmesi çok önemlidir.

Sınıf içerisindeki öğrenme-öğretme sürecinin etkili olabilmesi için öğretmen tarafından uygun psikolojik ve fiziksel boyutları ile öğrenme ortamları öğrencilerle birlikte düzenlenerek onlara uygun yöntem, teknik ve stratejilerin seçilmesi gerekmektedir. Ayrıca planlamasına uygun olarak teknolojik aletlerden yararlanabilecek yeterlikte olması çok önemlidir (Demirel, 2007:193).

Sınıfta öğrenme ortamının oluşturulmasında mekânın öğrencilerin belirlenen ve gelişen becerilerinin destekleneceği bir ortam haline getirilmesi çok önemlidir. Çocuklar için tamamen kabul gördükleri bir atmosfer gereklidir. Bir çocuk gülümseme veya reddedilme olasılığı olmadan fikirlerini ve düşüncelerini ifade edebildiğinde risk alabilme konusunda özgürdür demektir. Bütün fikirlerin desteklendiği ve değer verildiği bir ortam, ideal başlangıç noktasıdır. Bu nedenle, öğretmenlerin üstün yetenekli öğrencilere yardımcı olması gerekir.

Uygun ortam oluşturulduktan sonra çocukların her birinin öğrenme biçimlerine uygun olarak mümkün olduğu kadar çok çeşitte materyal ve bunları kullanabilecekleri program ve içerik oluşturulmalıdır. Üstün yetenekli çocuklar üzerinde çalıştıkları konuya ilişkin rapor, proje, deneyler, sergiler v.b. oluşturarak bir ürün ortaya koymalıdır. Bu ürünler sadece üstün yetenekli çocuklar tarafından değil bütün çocuklarca görülmeli ve paylaşılmalıdır.

Öğretmen, bir yandan çocuklara uygun eğitim ortamı sunarken bir yandan da bu ortamı nasıl kullanmaları gerektiğini öğretmelidir. Burada öğretmenin hareket edeceği temel nokta çocuklarla birlikte çalışma yaparken öncelikle onlara bir takım temel bakış açılarını kazandırması gerekir. Bu noktada öğretmen üstün yetenekli öğrencilere aşağıda belirtilen hususlarda yardımcı olmalıdır; “*Öğretmenler çocuklara NEYİN düşünüleceği değil, NASIL düşünüleceği, NASIL iletişim kurulacağı, benlik kavramının NASIL geliştirileceği, problemlerin NASIL çözüleceği, bağımsız olarak NASIL çalışılacağı, büyük bilgi birikiminin NASIL kullanılacağı, özel çalışma becerilerinin NASIL edineleceğini öncelikle öğretmesi gerekir*” (Duneland Schools, 1986).

Sonuç olarak öğretmen, öğrenmeyi kolaylaştırıcı bir orkestra şefi veya koç olarak fonksiyon göstermelidir. Bu yöntemle sınıfta çeşitli uyarıcılar ve sürekli bir teşvik sağlanabilir. Bununla birlikte öğretmen, üstün yetenekli öğrencilere öğretmenlik yapmaya dönük motivasyona sahip olmalıdır. Belirli konularda kendisi kadar belki kendisinden daha fazla şey bilen öğrenciler karşısında kendisini tehdit altında hissetmeyecek kadar deneyimli olmalıdır (Parke, 1992).

D. Öğrenme ve Gelişimi İzleme ve Değerlendirme: Değerlendirme, öğretimin ayrılmaz bir parçasıdır. Her öğrenmenin sonunda mutlaka kontrol görevini üstlenecek bir değerlendirme yapılmalıdır. En etkili değerlendirme, öğrencilerin bir programa başlamadan önce hazırbulunuşluk düzeylerini ölçmeyi ve değerlendirmeyi içeren **girişte**; her öğrenme biriminin sonunda sürekli izleme testlerinin verilip değerlendirme yapıldığı **süreçte** ve öğrenilen bilgi, beceri ve tutumlarda hangi düzeyde öğrenmelerin gerçekleştiğinin belirlendiği **çıkışta** yapılmalıdır (Demirel, 2007:197). Ancak bu tip değerlendirme çalışmaları oldukça dikkatle ve özenle hazırlanmalı, bir takım alternatif değerlendirme yöntem ve teknikleri geliştirilmeli ve uygulanmalıdır. Ayrıca çocukların yaş, gelişim ve sınıf düzeyine uygun olarak rutin bir şekilde yapılmalıdır. Uygulanan değerlendirme yöntemi ile elde edilen sonuçlar öğretmen tarafından uygun teknikler kullanılarak değerlendirilmelidir. Bunun sonucunda öğretmen, öğrencilerin güçlü ve zayıf yönlerini belirleyerek geri bildirim sağlamalı, gerekli önlemleri alabilmeli ve süreci tekrar gözden geçirerek gerekli düzenlemeleri yapabilmelidir.

Önemli olan noktalardan biri, öğretmenin, çocuğun ilerlemesini gözlemlemesi ve ona yön vermesidir. Çünkü bir alanda bağımsız olarak öğrenebilen bir çocuk başka bir alanda öğretmenin doğrudan rehberliğine gereksinim duyabilirler.

Üstün yetenekli çocuklar için sınıf öğretmenlerinin öğretim görevlerinin dışında ek öğrenim programları hazırlaması gerekir. Sınıfın seviyesi onların seviyesinden çok aşağıda kalabilir. Normal sınıf ortamında üstün yetenekli öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayacak eğitimsel programları geliştirmek için belirtilen bu özelliklerin programa uygun hale getirilmesi ve uygun özellikler taşınması da çok önemlidir.

Sınıfta karşılanabilecek pek çok ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaçların belirlenmesi, üstün yeteneklilere yönelik programa büyük katkıda bulunabilir. Çocuklara uygulanan başarı, zekâ ve yetenek testlerinin sonuçları, uygun koşullar ve rehberlik sağlandığı takdirde üstün yetenekli öğrencilerin daha ilk sınıflarında bu temel becerileri kazanabileceğini sayısız defalar ortaya koymuştur.

Üstün yetenekli öğrencilerin ihtiyaçlarını anlayan gözlemci öğretmenlerin, normal sınıf ortamında teşvik edici öğrenme yaşantıları sağlaması mümkündür. Öğretmen farklılaştırılmış bir programa ihtiyaç duyan öğrencileri belirlemiş ve bu öğrencilerin farklı bir yaklaşımla eğitilmesi gerektiğini anlamış ise, bu öğrencilere yardım etmek için daha farklı programlar yapmaya hazırdır demektir (Parke, 1992).

Öğretmenlerin okulun ilk başladığı haftalarda çocuğun ilgi duyduğu alanda ne kadar bilgiye sahip olduğunu öğrenmesi, buna uygun olarak bir takım eğitimsel önlemler alınması ve çocukların tek tek kavram haritasını çıkarması gerekmektedir (Clark, 1997).

◆ H. Elif Dağlıoğlu

Kavram haritasında, o konu hakkındaki bilgi düzeyleri ölçülür. Sorularla kavram hakkında tüm çocukların "kavram haritaları" oluşturulur. Sorularla kavram hakkında öğretmenin planı gereğince programa bağlı olarak üzerinde durulması gereken noktalar anlatılıp uygulama yapılır. Bu uygulamalar sırasında öğretmen, üstün yetenekli çocukların ilgi ve yetenek düzeyleri doğrultusunda farklı düzeylerde ürün ortaya koymalarını isteyebilir ve bu ürünlerin ortaya konması için atölye çalışmaları, proje, problem çözme v.b. farklı yöntemler kullanarak çocukların birbirine yardım etmesine izin vermek suretiyle aktif bir öğrenme ortamı sağlayabilir (Duneland Schools, 1986).

Düşünmeyi öğretmek, öğrencilere kendilerine ait fikirlerin kaynağını, kendi bakış açıları, tutumları ve değerleri ile diğerlerinin fikirleri ve değerlerinin çıkış noktasını anlamalarını kolaylaştırır. Ayrıca öğretmen veya öğrenciler kendi kendilerini sorgulayabilir ve belirli bir soruyu düşünme nedenlerini ve sorunun onlar için anlamını düşünebilirler (Sisk, 1987).

Leader (1995), günlük gazetelerin ve olayların, beklentilerin kullanılarak çocukların özeleştiri yapmalarını sağlamanın ve etkinlik sonunda soruşturma yaparak ve kapalı oturumlar düzenleyerek kendilerini dışavurmanın düşünmeyi öğrenmelerinde etkili olduğunu ifade etmiştir. Örneğin; öğrencisi; "ne öğrendim?", "nasıl öğrendim?", "hala neyi öğrenmeye ihtiyacım var?", "öğrenmek için hangi yol benim için daha kolaydır?", "neden?", "benim güçlü yönlerim ne?" gibi sorulara cevap arayabilir. Ayrıca çocukların kendi öğrenmelerine sahip çıkmalarını desteklemek amacıyla kendini değerlendirerek not vermeleri teşvik edilmelidir (Akt:Davis ve Rimm, 2004). Kaç yaşında olursa olsun kariyer planlaması ve buna hazırlık çalışması mümkünse bütün öğrenciler için yapılmalıdır. Pek çok üstün yetenekli öğrenci daha ilk sınıflarda mesleki tercihlerini belirler ve bu kararları ile bağlantılı olarak yaşantılarını zenginleştirmeyi isterler.

Çocukların öğrenmelerini ve düşüncelerini sorgulamalarının yanı sıra aynı şeyi öğretmenin de yapması gerekir. Ders veya etkinliklerden sonra *ben ne öğrendim, nasıl öğrendim, neleri yapmaktan zevk aldım, neleri yapmayı istedim* gibi soruları içeren günlük değerlendirmeler yapması önemlidir. Bununla birlikte üstün yetenekli çocuklarla çalışan öğretmenlerin zaman zaman bir araya gelerek hem birbirlerini gözlemlmeleri hem de yaptıkları ve yapmayı planladıkları çalışmalar konusunda tartışmaları gereklidir. Öğretmenin öğrenciyi gözlemlemesi kadar bir öğretmenin diğer bir öğretmeni gözlemlemesi de önemlidir (Clark, 1997).

Üstün yetenekli çocuklar daha çok bilgi elde etme ve bunları kullanma konusunda desteklenmelidir. Onlar belirlenen bir alana yeni bir bilgi ilave etmek üzere birer üretici haline gelmelidirler. Uygun öğrenme faaliyetleri; anlamlı, süreklilik arz eden, kalıcı ve bireysel ihtiyaçlarla, tecrübelerle ve ilgi alanları ile ilgili programları geliştirmek üzere bir bütünlük sağladığı takdirde anlamlı ve yararlı hale gelir (Painter, 1996).

E. Okul, Aile ve Toplum İlişkileri: Öğretmen, okulun bulunduğu çevrenin doğal, sosyo-kültürel ve ekonomik özelliklerinin farkında olarak çevrenin önemli sorunlarına duyarlı olmalı ve bunları öğretim sürecine yansıtılabilmelidir. Öğretmen, öğrencilerin ve okulun gelişimini sağlamak için her türlü çevre olanaklarını etkin bir şekilde kullanabilmeli ve okul yönetimi ile işbirliği yapabilmelidir.

Öğretmen, okulu çevrenin bir kültür merkezi haline getirebilmek için çeşitli etkinlikler planlanmasına, uygulanmasına yönelik çalışmalı ve katkı sağlayabilmelidir. Öğretmen, ailelerin sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerini tanımaya yönelik çeşitli etkinlikler düzenleyebilmelidir. Ailelerle ilişkilerde tarafsız olabilmeli, öğreniminin gelişimi ve eğitimi ile ilgili doğru, açık ve net paylaşımlarda bulunabilmelidir (MEB, 2006:12-13).

Öğretmen, ailelerin okula güven duymaları ve öğretme-öğrenme sürecine katkı sağlamaları için özendirici çalışmalar yapmalı, öğrencilerin gelişimi ile ilgili ailelerle bilgi alış verişini yaparak işbirliği zemini oluşturabilmelidir. Çocuklar üzerinde yapılan araştırmalar, aile katılımını sağlayan programlarda yetişen çocukların gelişimindeki olumlu etkinin “kalıcı” olduğunu ortaya koymaktadır (Miedel ve Reynolds, 1999; Zembat ve Unutkan, 2001; Akt: Zembat, 2007:110).

Okulun iyileşmesine ve gelişmesine katkı sağlamada öğretmenler, öğrencilerinin öğrenmelerini desteklemek ve geliştirmek için okulun çalışanları ile bir bütün olarak düşünmeli ve okulun bir topluluk merkezi haline gelebilmesinde onlarla işbirliği içinde çalışabilmelidirler. Ayrıca okulun gelişim çalışmalarında öğrencileri ile birlikte etkin bir rol alabilmeli ve kişisel gelişiminin, okul gelişimine katkı sağlayacağına bilincinde olabilmelidirler (MEB, 2006:14).

Üstün yetenekli çocukların aileleri ile ev içerisinde yaşanan sorunlar, bunları nasıl çözebilecekleri, kardeş ve ebeveyn ilişkileri konusunda yardımcı olmaları, gerektiği durumlarda konunun uzmanı kişilere yönlendirmeleri gerekir. Bunun yanı sıra bu tip özelliklere sahip çocukları olan diğer ailelerle bir araya gelmeleri için yol gösterici olmaları, birbirlerinde karşılaştıkları sorunlara dönük yardım alabilecekleri sivil toplum kuruluşu olarak örgütlenip haklarını savunma konusunda destek olmalıdırlar. Üstün yetenekli çocuklara ilişkin toplumda var olan bir takım yanlış, eksik veya bilinmeyen konular hakkında uzmanlar, okul ve aileleri bir araya getirerek bilgilerini paylaşacakları ortamlar hazırlamaları gereklidir.

F. Program ve İçerik Bilgisi: Öğretmen, Türk Millî Eğitim sisteminin dayandığı temel değer ve ilkeler ile amaçlarının neler olduğunu bilmeli ve bunları eğitim-öğretim faaliyetlerine yansıtabilmelidir.

Öğretmen yukarıda da belirtildiği gibi çocukların tek tek kavram haritalarını çıkardıktan sonra her bir çocuk için özelliklerine uygun olarak “Bireyselleştirilmiş Eğitim Planları”nı oluşturması gerekir. Öğretmen, bireyselleştirilmiş eğitim planları hazırlamanın ilkeleri, yaklaşımı, amaçları ve içeriğiyle tutarlı somut bilgi ve anlayış sahibi olduğunu, ilgili özel alanda gerekli olan öğrenme yollarını öğrenciye kazandırmak üzere öğretme-öğrenme ortamını, yöntem ve tekniklerini, ders araç-gereç ve materyallerini güvenli ve etkili bir şekilde düzenleyip kullanabilmelidir. Ayrıca, özel alan bilgisinin sınıf ve kademelere göre dağılımını dikkate alarak öğretme-öğrenme sürecini düzenleyebilmelidir (Clark,1997).

Üstün yetenekli çocuklar daha ileri, karmaşık ve entelektüel çalışmalarda sıfır standart eğitim programının temellerini her yönüyle kazanmamış olmaları nedeniyle engellenmemelidirler. Bu durumlarda ileri eğitim süreçlerinin tanıtımı ve uygulanmasının ertelenmesinin, bu çocuklar için cezalandırıcı bir etkisi olabilir ve bireysel gizil gücün gelişimini etkileyebilir. Aynı zamanda da üstün yetenek potansiyeli gösteren çocuğa, daha karmaşık, öğrenme için gerekli olan temel becerileri kazandırma-

◆ H. Elif Dağlıoğlu

dan daha ileri düzeydeki materyallerin verilmemesi de çok önemlidir. Bu noktadan hareketle, diğer öğretmenler gibi üstün yetenekli çocukların öğretmenleri de özellikle eğitim-öğretim yılı başında gözlem ve değerlendirme araçlarını kullanarak çocukların hazırbulunuşluk düzeylerini belirlemeleri gerekir. Hazırbulunuşluk düzeyleri belirlendikten sonra bu çocukların, öğrenme aktiviteleri sırasında bilgileri arasındaki boşlukları dolduran dikkatle hazırlanmış bir programa ihtiyaçları vardır. Başka bir deyişle, esnek ve farklılaştırılabilir bir program onlar için çok önemlidir. Çünkü, her çocuğun ilgi, yetenek ve becerileri birbirinden çok farklıdır ve eğitim programlarının mümkün olduğunca bu ihtiyaçları karşılayabilir şekilde düzenlenmiş olması gerekmektedir (Davashgil, 2004).

Öğretmen, özel alan öğretim programında yapılan değişiklikleri izleyebilmeli, programların geliştirilmesi sürecine uygulamada yaşadığı sorunlar ışığında öneriler getirebilmeli, özel alan öğretim programı kapsamında ele alınan konuları önem, öğrenci gelişimine katkı, öğrenci ihtiyaçlarına ve gelişim düzeylerine uygunluk açısından değerlendirebilmeli ve bu konularda kendini sorumlu hissedebilmelidir. Özel alan öğretim programının uygulanmasını kolaylaştıracak uygun öğretim materyallerini seçebilmeli ve kullanabilmelidir (MEB, 2006).

Üstün yetenekli çocuklar için hazırlanan program için uygun bir sınıf ortamı hazırlama, nitelikli sorular sorma, müfredatta yüksek düzey düşünme seviyesini artırma ve yaratıcılığı cesaretlendirme temel esas olmalıdır. Bu esaslara dayalı olarak sınıf öğretmeni;

- *Çocuğun çalışma ve ödevlerini onun güç ve hızına uygun olarak vermemelidir.*
- *Ödevlerde tekrarlara ve alıştırmalara fazla yer vermemelidir.*
- *Farklı öğrenme ve öğretim teknikleri, malzeme ve araç-gereç kullanmalıdır.*
- *Tartışma, proje ve dramatizasyon çalışmalarına önem verilmelidir.*
- *Analiz, sentez ve değerlendirme basamaklarını içeren çalışmalar yapılmalıdır.*
- *Kitabi bilgilerden çok yaşayarak öğrenebilecekleri geniş gözlem ve deneylere yer verilmelidir.*
- *Kendilerine özgü ilgileri olduğundan grupta olduğu kadar bireysel çalışmalara da önem verilmelidir.*
- *Öğrenci okul içi ve dışı etkinliklere yönlendirmelidir.*
- *Liderliği gerektiren ya da liderliği geliştirmeye fırsat verecek çalışmalara katılması için teşvik etmelidir.*
- *Başarılarını çocuğun kendi performansı içerisinde değerlendirmelidir.*
- *Gerek öğrenim durumu gerekse diğer alanlardaki tutum, davranışları ile ilgili anne ve babalarla sürekli işbirliği içerisinde olmalıdır.*
- *Akademik konuların dışında mutlaka resim, müzik, beden eğitimi gibi alanlardaki bilgi ve becerilerinin de gelişmesini sağlamalıdır.*
- *Çocukların yetenek, ilgi ve hobilerini ortaya çıkarabilmek için uygun ortam ve fırsatlar hazırlamalıdır.*
- *Çocuğun başarıları mutlaka ödüllendirmelidir. Çocuğun tepkilerine duyarsız kalmamalıdır (Tuğrul, 1994; Ataman, 2000; Koshy, 2002).*

Yukarıda belirtilen özelliklerin tamamı aday öğretmende olmasa bile bunlar zaman içinde ve belli bir eğitim sonucu kazanılabilirler. Bir kısmının oluşması da zaman ve tecrübeye bağlıdır. Genelde belli bir süre mesleki tecrübe olması ve bu süre zarfında edinilen izlenim, elde edilen sonuçlar, üstün yetenekli çocukları eğitecek öğretmenlerin seçiminde belli bir kriter olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte üniversitelerin eğitim psikolojisi bölümlerince uygulanacak ve bu sahada son gelişmeleri ve çalışmaları aktaracak öğrencilerin iyi tanınmasını ve yönlendirmesini kolaylaştıracak seminer, sertifika programı ya da master-doktora türü programlar bu sahaya girecek öğretmenlerin yetiştirilmesinde alınabilecek önlemlerdir. Ayrıca öğretmenlerin belli bir konuda grup dinamiği becerileri, ileri düzeyde teknik ve stratejiler kullanması; araştırma eğitimine yer vermesi ve bilgisayar bilimlerine ilişkin bilgi sahibi olması türünde mesleki özellikleri düzenlenen hizmetiçi eğitimler yoluyla geliştirmesi gereklidir (Duneland Schools, 1986).

Sonuç olarak, üstün yetenekli çocuklara eğitim verecek öğretmenlerin sahip olması gereken nitelikleri, çocukların yaş ve gelişimlerini dikkate alarak her eğitim-öğretim basamağı için ayrı ayrı düzenlenecek sertifika programları veya yüksek lisans ve doktora programları ile, alandaki yenilikleri takip etmek amacıyla mevcut üstün yetenekli çocuklarla ilgili kurum ve kuruluşların diğer ülkelerdeki benzerleriyle iletişime geçerek değişim programları ve ortak projeler organize edilmesi ile sağlamak mümkündür. Özellikle öğretmenlerin diğer ülkelerdeki uygulamaları görmesi, farklı eğitim modeli, yöntem ve teknikleri yerinde gözlemlemesi, meslektaşları ile görüş alışverişinde bulunması onların sahip olmaları beklenen niteliklere ulaşmalarında, karşılarına çıkabilecek problemleri çözmelerinde, planladıkları amaçlarını gerçekleştirmelerinde ve gerekli kaynaklara ulaşmalarında son derece yararlı olacaktır.

Kaynakça

- ATAMAN Ayşegül (2000). **Üstün Yetenekli Çocuklar. Özel Eğitime Giriş**. Anadolu Üniversitesi Yayınları. Eskişehir.
- CLARCK, Catherine (1997). **Özel Yetenekli Öğrencilere Eğitim Verecek Öğretmenlerin Eğitimi Seminer Notları**.23-25 Mayıs 1997 Ankara.
- DAVASLIGİL, Ümit (2004). *“Erken Çocuklukta Üstün Zekâlı Çocuklara Uygulanacak Farklılaşmış Eğitim Programı”*. **1. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi** (23-25 Eylül 2004). Seçilmiş Makaleler Kitabı, s: 289-300. İstanbul.
- DAVIS, Gary, A. ve RIMM, Sylvia, B. (2004). **Education of The Gifted and Talented**. 5th Ed. Pearson Education Inc. America.
- DEMİREL, Özcan (1999). **Öğretimde Planlama ve Değerlendirme Öğretme Sanatı**. Pegem Yayıncılık. Ankara.
- DEMİREL, Özcan (2007).**Öğretimde Planlama ve Değerlendirme Öğretme Sanatı**. 11. Baskı. Pegem Yayıncılık. İstanbul.
- Duneland Schools (1986). **Gifted Education Handbook**. Chesterton. Indiana.
- ERDEN, Münire (2005). **Öğretmenlik Mesleğine Giriş**.2. Baskı. Epsilon Yayıncılık. İstanbul.
- KOSHY, Valsa (2002). *Teaching Gifted Children 4-7*. David Fulton Publishers Ltd. London.
- MEB (2006). **“Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri”**. Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü, MEB Yayinevi, Ankara.
- OKTAY, Ayla (2000). **Yaşamın Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem**. Epsilon Yayınları, İstanbul.
- PARKE, Beverly, N. (1992). *“Challenging Gifted Students in the Regular Classroom.”* (ERIC Digest #E513). ERIC Clearinghouse on Handicapped and Gifted Children Reston, Va. ED352774.
- PAINTER, Jo (1996), *“Questioning Techniques for Gifted Students”*, The Australian Association For The Education Of The Gifted and Talented, Proceedings From The National Conference In Adelaide, South Australia, 1996, p:254-260
- SISK, Dorathy (1987). **Creative Teaching for Gifted**. McGraw-Hill Book Company. England.
- ŞAHİN, Ersin (2005). **Okulöncesi Eğitimi Öğretmen Adayları ve Öğretmenleri için Uygulama Kılavuzu**. Anı Yayıncılık. Ankara.
- ŞİŞMAN, Mehmet (2006). **Eğitim Bilimlerine Giriş**. Pegem Yayıncılık. Ankara.
- TUĞRUL, Belma (1994). *“Okul Öncesi Dönemde Üstün Yetenekli Çocukların Tanınması ve Eğitimleri”*. Ş. Bilir (Ed.) **Okulöncesi Eğitimcileri için El Kitabı**. Ya-Pa, İstanbul.
- <http://www.nexus.edu.au/teachstud/gat/painter.htm> *“Questioning Techniques for Gifted Student”*. Frieda PAINTER, 19 Haziran1996.
- ZEMBAT, Rengin (2007). *“Ailenin Önemi ve Aile Katılımı”*. **Türkiye Özel Okullar Birliği VI.Okul Öncesi Eğitimi ve Öğretmen Eğitimi Sempozyumları Bildiri Kitabı**, (s: 109-112). Antalya.

PROFICIENCY AND CHARACTERISTICS OF TEACHERS IN THE EDUCATION OF GIFTED CHILDREN

H. Elif DAĞLIOĞLU*

Abstract

While contributing to the quality of education process with their knowledge, skills and attitudes, teachers are responsible for making the students gain the behaviors included in the education programme, through the methods, techniques and strategies they use. This responsibility ensures the enhancement of students' abilities. Apart from such difficult occupational requirements of the teaching profession, it becomes even more difficult when the group they address have some different characteristics. Gifted children are different from their other classmates in potential with regards to their learning speed / depth and the interests they have. This situation necessitates the teachers to have different characteristics and proficiencies. In Turkey, the general proficiencies of the teaching profession were identified as, "Personal and Professional Values, Knowing the Child, Teaching and Learning Process, Monitoring and Evaluation, School, Family and Society Relations, Programme and Content Information," under the heading "Teacher Education," which is one of the components of the Ministry of Education Support to Basic Education Project in 2006. Based on that, the proficiencies and characteristics the teachers to train gifted children should have were formed based on such considerations.

Key Words: Giftedness, teaching, teacher characteristics, teacher proficiencies

* Asst. Prof. Dr.; Gazi University Gazi Faculty of Education, Department of Primary School Teaching, Early Childhood Teaching Programme.